

SZERKESZTŐI ELŐSZÓ

A jelen tanulmánykötet történetének kezdete közel egyidős a szegvár-oromdűlői kora avar kori temető több mint négy évtizede megkezdett leletmentő feltárásával. Kevés régész gondol arra az ásatás elején, hogy akár a több évtizedig tartó ásatásának feldolgozása még a terepi munkánál is hosszabb ideig fog tartani, ami igazából az ásatás befejezése, a régészeti, antropológiai és archaeozoológiai leletek múzeumba szállítása után kezdődik. Nekem szerencsém volt, már az első ásatási év során sikerült megnyernem az embertani anyag feldolgozására Marcsik Antóniát, és a sírok archaeozoológia leleteinek meghatározására és értékelésére Vörös Istvánt. Majd az első ásatási években feltárt temetkezésekből az egyre nagyobb számban előkerülő gyöngyök feldolgozására Pásztor Adrient kértem fel, a sírkerámiák leírására és értékelésére Vida Tivadart. Akkor még egyikünk se gondolta, hogy a közös munkának több évtized múlva érünk a végére.

A területen évenként végzett leletmentő feltárások 1997-es befejezését követően – többszöri próbálkozás után – az OTKA-hoz beadott pályázatunk kétszer is támogatást kapott, ami lehetővé tette a leletek rajzoltatását és a képtáblák szerkesztést, ami így is közel 30 évig tartott.

A temető feldolgozásának az adott lökést, hogy a szegedi Móra Ferenc Múzeum vezetősége megvált tőlem és előnyugdíjba helyezett. Ebben a helyzetben sikerült a leleteket leírni és beletárolni. Ezzel egy időben többen is bekapcsolódtak a feldolgozó munkában. Az újabban felkért társszerzők vállalták egy-egy résztema feldolgozását és publikálását. Így került sor a közelharc fegyvereinek Csiky Gergely, a páncélok Major Péter, valamint a maszkos és növényi ornamentikával díszített övveretek és szíjvégek hazai párhuzamain túli, déli és keleti kapcsolatainak Gulyás Bence és Samu Levente által történt feltérképezésére.

A társszerzőktől kért és velük megbeszélt elsődleges cél a szegvári leletek mellett a korabeli tiszántúli leletanyag vizsgálata volt. Ezt elsősorban a területről ismert kora avar kori halotti szokások egységessége indokolta. Ugyanakkor ez a terület a korszak kevésbé kutatott régiói közé tartozik és ilyen szempontú vizsgálatára még nem került sor.

Szándékunk szerint mindannyian igyekeztünk a mikrorégió vizsgálatára koncentrálni és a Tiszántúltra vonatkozóan teljességre törekedni. Ezt nagymértékben nehezítette a tiszántúli kora avar kori leletanyag rendelkezésünkre álló csekély száma és töredékes volta. Amennyiben egy-egy tárgytypus kis számban fordult elő Szegváron vagy a Tiszántúlon, vagy értelmezése, értékelése indokolta, nagyobb kitekintésre vállalkoztunk. Így aztán a feldolgozásoknál témakörönként és szerzőként eltérő megoldás született.

Az időrend szempontjából talán a legérzékenyebb ékszer – a gyöngyök – vizsgálata során Pásztor Adrienne szinte csak a szegvári gyöngyök értékelését végezte el tovább finomítva és kiegészítve a már eddig publikált gyöngytypológiáját, ugyanakkor kitekintve a Krím félszigettől a Meroving területekig, a 3-diktól a 9. századig.

A szegvári sírkerámia kiemelkedően magas száma Vida Tivadarnak lehetővé tette, hogy – 1999-es gyűjtését kiegészítve az újabban közölt sírok és temetők kerámiájával – megvizsgálja, hogy beilleszthető-e az általa a terület kerámiájáról korábban kialakított képbe az új leletek.

Csiky Gergely a szegvári és a tiszántúli vágó- és szúrófegyverek részletes tipológiáját adva Kárpát-medencei kitekintéssel összegezte a kardokról és lándzsákról tudottakat.

A szegvári temetkezések páncélrészletei alapján Major Péter kitűnő összefoglalást adott a korszak leleteiről. Sajátos helyzet, hogy a szegvári páncélokról rajta kívül – megállapításait megerősítve és részben kiegészítve – írt Csiky Gergely és a temető ásatója is.

Nem volt egyszerű feladata Gulyás Bencének és Samu Leventének, akik a többnyire igen töredékesen megmaradt ezüst és bronz övveretek és szíjvégek tipológiai besorolására és Kelet-Európai párhuzamaik feltárására vállalkoztak. Az általuk összeállított új tipológia sokáig használható és bővíthető rendszer lett.

A társtudományok művelői közül Marcsik Antónia az embertani anyag értékelése során újabb adatokat szolgáltat az Alföld avar kori populációihoz, kiemelve a temető nagyszámú, enyhén torzított koponyájának kérdését, valamint azt, hogy a felnőttek többsége europid, míg kisebb részük mongolid és europo-mongolid. Antropológiai jellemzőik alapján a csontvázmaradványok nem voltak kapcsolhatók a Kárpát-medence más avar kori populációival. Fóthi Erzsébet – támaszkodva Marcsik Antónia metrikus adataira – a szegvár-oromdűlői temető avar kori népességének eredetét többváltozós statisztikai módszerrel vizsgálva leginkább Dél- és Közép-Ázsia hun kori népességével hozta kapcsolatba.

Vörös Istvánnak a párhuzam nélküli kiemelkedően magas állatszám jellemző adatainak ismertetése és tárgyalása mellett nem maradt sok lehetősége a főleg általa már közölt tiszántúli állatmaradványok és a szegváriak közös értékelésére. Tugya Beáta és John Stewart dolgozata a temető tojásleleteiről teljessé tette az archaeozoológiai leletek feldolgozását.

A temetőt anyagával foglalkozó teamhez legutoljára Siklósi Zsuzsanna csatlakozott, akit a pitvarosi radiocarbon adatok feldolgozása után sikerült megnyerni a szegvári minták és a leletanyag közös, tipokronológia – három sír esetében bizánci solidus által adott keltezés – értékelésére.

A szegvári temető leletanyaga hozzájárulhat – a többi mellett – egy regionális kronológia kialakításához, a területről ismert magányos, illetve kis sírszámú temetők összekapcsolásához és közös értékelésükhöz. Ugyanakkor az eddigieknél árnyaltabb kép rajzolható a terület megszállásáról és annak több hullámban történt betelepítéséről.

Az elvégzett közös munkánk egy folyamat része, mert nem gondoljuk, hogy végleges eredményre jutottunk. Nem sikerült a temető teljes körű feldolgozása, ami nem a résztvevők hibája, hanem a temető gazdag leletanyagával és a sokrétű temetkezési szokással magyarázható. Megpróbáltunk összefüggéseket feltárni és megfogalmazni. A Móra Ferenc és Csallány Dezső által feltárt sírok és temetők, valamint a Makó-Mikócsa-halom hasonló korú temetőjének publikálása és a további kutatások dönthetik el, hogy eredményeink, megállapításaink mennyire megalapozottak és mennyire általánosíthatóak. Erre nagy szükség van, mivel a korszak kutatásán belül a terület régészeti hagyatékának vizsgálata háttérbe szorult, illetve csak esetlegesen, sokszor sajátosságait nem felismerve történt meg.

A közöletlen leletanyag publikálása és értékelése ad alapot arra, hogy a korszak tiszántúli népességéről – amely egyike volt a bajáni birodalom egyik népcsoportjának – többet tudjunk meg és mindenki számára nyilvánvalóvá váljon, volt élet a Tiszától keletre a 6–7. században is.

A szegvári temető anyagának megjelentetésére az idők során több ígéret volt, de egyik sem vált valóssá. A Pázmány Péter Tudományegyetem részéről Türk Attila 2020-ban vállalta, hogy anyagi lehetőségeik függvényében először a temetőt ismertető kötetet jelentetik meg, és ha újabb lehetőség lesz – amire most kerül sor – akkor a temető anyagának értékelését tartalmazó tanulmánygyűjteményt.

Köszönet illeti a kötet tördeléséért Váczi Gábort, és a kötetekkel kapcsolatos több évi fáradságos munkáért, szervezésért, azok megjelentetéséért Major Balázst és Türk Attilát.

Szeged 2022. március 22.

Lőrinczy Gábor